

บทคัดย่อ (ภาษาไทย)

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาความหลากหลายของรูปแบบเทคนิค อุปกรณ์ ความเป็นมา ลักษณะเฉพาะ และบทบาทในมิติด้านต่าง ๆ ของเครื่องปั้นดินเผาประเภทน้ำตัน ในพื้นที่อนุภาคลุ่มน้ำโขง 2) เพื่อสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาประเภทน้ำตัน ในบริบทความร่วมมือ 3) เพื่อสร้างเครือข่ายศิลปิน ประเภทเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่กลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง 4) เพื่อริเริ่มสร้างหนทางอันนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ศิลปิน ช่าง (สล่า) ครูภูมิปัญญา พระภิกษุ และชาวบ้านที่รวบรวมหรือสืบสานงานหัตถกรรมงานปั้นประเภทน้ำตันในพื้นที่เป้าหมาย เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า น้ำตันนั้นว่ามีต้นกำเนิดมาจาก “น้ำเต้า” ซึ่งเป็นพืชผลที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ที่สามารถใช้บรรจุน้ำได้เป็นอย่างดี มีประสิทธิภาพ อีกทั้งน้ำเต้า เป็นผลไม้ที่มีนัยทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องของตำนานปฐมกำเนิดชนเผ่าใหญ่ ๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ เพราะมีข้อความปรากฏอยู่ทั้งในจดหมายเหตุของพวกไทดำ พงศาวดาร เมืองแกลง และพงศาวดารล้านช้าง “ซึ่งกล่าวถึงเทพดา 5 องค์ ได้มาจุติในรูปเต้าปุงหรือน้ำเต้า ครั้นผลน้ำเต้านั้นล่องลอยมายังบริเวณที่เรียกว่า “เมืองแกลง” ก็ปรากฏมนุษย์รูปกายต่าง ๆ ออกมาจากผลน้ำเต้านั้นเป็น 5 พวกด้วยกัน ได้แก่ ชาแจะ ผู้ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ และแกว ซึ่งสืบเชื้อสายมาจนถึงปัจจุบันนี้” ซึ่งแม้ในส่วนของรายละเอียดนั้นจะต้องกันออกไปบ้าง แต่ที่ปรากฏต้องตรงกันคือการกล่าวถึงน้ำเต้านั้นเอง สะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมของคนในกลุ่มชนไทในลุ่มน้ำโขง เป็นการกล่าวถึงการเกิด ความเจริญงอกงาม ความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกันกับหม้อน้ำปูลมขมิ้นที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความมีโชคในความเชื่อของพุทธศาสนาได้เช่นกัน โดยรวมถึงความหมายของ “หม้อน้ำ” และ “คนโท” ที่มีรูปร่างคล้ายน้ำเต้าเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อและสัญลักษณ์ไว้ว่า “รูปเคารพของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร” ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยถ้ามี 4 มือนั้น ต้องถือลูกประคำ หนังสือ ดอกบัว และคนโทหรือหม้อน้ำมนต์ จากข้อความแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิด บทบาท และความสำคัญของน้ำตันในมิติที่เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อได้เป็นอย่างดี จากความเชื่อท้องถิ่น ตำนานพื้นเมือง ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ผสมกลมกลืนกันส่งผลให้น้ำตันมิได้เป็นเพียงแค่เครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือนของคนในลุ่มน้ำโขงเท่านั้น แต่ยังถือว่าเป็นเครื่องใช้ที่มีความหมายสืบเนื่องสู่การใช้งานในบทบาทอื่นทั้งทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียม และประเพณีท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มชนเป็นอย่างมาก

น้ำตัน หรือ คนโท เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นศิลปหัตถกรรมที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา (ภาคเหนือตอนบน) และในกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงมาช้านาน นอกจากใช้สำหรับบรรจุน้ำดื่มแล้วยังเป็นสัญลักษณ์แห่งการต้อนรับที่อบอุ่น น้ำตันยังเป็นภาชนะใส่ดอกไม้ใสน้ำบนแท่นบูชาในพิธีกรรม ศาสนพิธี และผลิตเพื่อเป็นพุทธบูชา และยังพบว่ามีการใช้น้ำตันเป็นเครื่องประกอบยศของชนชั้นสูง ปัจจุบันเป็นสินค้าเชิงวัฒนธรรมเพื่อจำหน่ายอีกด้วย โดยแบ่งการวิเคราะห์บทบาทของน้ำตัน ได้ดังนี้ น้ำตันในเชิงหน้าที่ใช้สอย น้ำตันในเชิงสัญลักษณ์ น้ำตันในเชิงสังคมและวัฒนธรรม น้ำตันในเชิงพิธีกรรม

ด้านการเก็บข้อมูลองค์ความรู้ ความเป็นมา รูปแบบศิลปกรรม เทคนิคการสร้างสรรคและข้อมูลในมิติด้านสังคม ศิลปวัฒนธรรม ศาสนพิธี และการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานเครื่องปั้นดินเผา “น้ำตัน” ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ภาคเหนือตอนบน และกลุ่มอนุภาคลุ่มน้ำโขง กล่าวได้ว่า (1) ภาคเหนือตอนบน มีกลุ่มคน องค์กรที่จัดเก็บน้ำตันโบราณไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาในเกือบทุกจังหวัด เช่น เก็บไว้ในหอพิพิธภัณฑน์ของรัฐ และเอกชน รวมถึงวัดที่สำคัญในจังหวัดต่าง ๆ ในด้านของผู้สืบสานงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาประเภทน้ำตันนี้ มีผู้ที่สืบทอดอยู่เพียงไม่กี่จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน และจังหวัดลำปาง (2) กลุ่มอนุภาคลุ่มน้ำโขง มีการสืบทอดงานหัตถกรรมประเภทน้ำตันที่สำคัญ ได้แก่ ในเมืองเชียงตุง สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดีและมีผู้สืบสานงานประเภทนี้ไว้จำนวนหนึ่ง และเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยการสนับสนุนของภาครัฐเป็นสำคัญและสืบสานงานไว้จำนวนหนึ่งเช่นกัน ส่วนในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้น น้ำตันโบราณจะถูกเก็บไว้ในหอพิพิธภัณฑน์เมืองหลวงพระบาง (พระราชวังหลวงเดิม) ซึ่งมีจำนวนไม่มากนักรวมถึงไม่อนุญาตให้บันทึกภาพแต่อย่างใด ซึ่งน้ำตันที่พบในเมืองหลวงพระบางจะมีลักษณะคล้ายกับที่พบให้จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันในด้านเชื้อชาติและศิลปวัฒนธรรมเคลื่อนย้ายหากัน จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นทำให้ทราบว่าน้ำตันโบราณในเมืองหลวงพระบางนั้นจะถูกพ่อค้าคนกลางไปรับซื้อจากชาวบ้าน/แหล่งอื่น ๆ และนำมาจำหน่ายต่อบุคคลทั่วไปที่สะสมมานานแล้วจึงทำให้ตามบ้านเรือนหรือวัดสำคัญในเมืองหลวงพระบางจึงมีค้อยพบน้ำตันแบบโบราณเท่าใดนัก

เพื่อการสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผาประเภทน้ำตัน ในบริบทร่วมสมัยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของศิลปินในจังหวัดเชียงใหม่ นายสมทรัพย์ ศรีสุวรรณ ได้มีแนวคิดการสร้างสรรคผลงานในแบบร่วมสมัยจำนวน 3 ชุด ดังนี้ ชุดวัฒนธรรมประสาณ ชุดวิถีตรระการ และชุดพุทธธรรม

เพื่อสร้างเครือข่ายศิลปิน ประเภทเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่กลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งการดำเนินงานศึกษาวิจัยได้พบว่ากลุ่มศิลปินสามารถสร้างเครือข่าย เพื่อพัฒนาศักยภาพการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ศิลปะ วัฒนธรรม วิธีคิดตลอดจนเชิงพาณิชย์ แบ่งความร่วมมือด้านต่าง ๆ ออกเป็น 5 เครือข่ายหลัก ดังนี้ 1) เครือข่ายการอนุรักษ์ 2) เครือข่ายเชิงวิชาการและแลกเปลี่ยนความรู้

3) เครือข่ายความร่วมมือในหน่วยงานชุมชน 4) เครือข่ายการต่อยอดเชิงสร้างสรรค์ 5) เครือข่ายความร่วมมือเชิงพาณิชย์

เพื่อริเริ่มสร้างหนทางอันนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค จากการศึกษาวิจัยได้นำมาสู่กระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค ดังนี้ 1) การสำรวจ (Explore) จากการทำทบทวนวรรณกรรม 2) การทดลอง (Experiment) ผู้วิจัยได้ทำการทดลองผ่านการรวบรวมรูปแบบของน้ำต้นในแต่ละพื้นที่มาเปรียบเทียบเพื่อหาลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง 3) การวิเคราะห์จากผลการทดลอง (Learning by doing) คือ จากการทดลองผ่านการรวบรวมรูปแบบของน้ำต้นในแต่ละพื้นที่มาเปรียบเทียบเพื่อหาลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง 4) การสังเคราะห์องค์ความรู้ (Doing by learning) จากการการวิเคราะห์ข้างต้นพบว่ารูปแบบของน้ำต้นนั้น มีลักษณะร่วมทางรูปทรงโครงสร้างหลักที่มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งเกิดมาจากรูปทรงดังกล่าวเป็นรูปทรงที่ตอบสนองต่อการใช้งานได้ดีที่สุดและถือเป็นภูมิปัญญาร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ที่ประดิษฐ์คิดค้นรูปทรงที่มีความสวยงามได้สัดส่วนพร้อมทั้งตอบสนองประโยชน์ทางการใช้งานได้ดี คือการใส่น้ำและยังสามารถรักษาความเย็นของน้ำไว้ได้พร้อมกับการหยิบจับใช้งานในชีวิตประจำวันได้สะดวก

แนวทางการพัฒนาหรือสร้างสรรค์งานหัตถกรรมท้องถิ่นประเภทน้ำต้นในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นจากการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชนและภาคเอกชน รวมถึงการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการ ช่างปั้น (สล่า) พ่อครูแม่ครู เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านต่าง ๆ ให้กับตนเอง รวมถึงการสืบสานและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมให้กับเยาวชนและบุคคลทั่วไปเพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในวงกว้าง